

Zapomenuté tváře komižské

Z chorvatského originálu - knihy „Knjiga o jugu“ – povídky „Zaboravljene face Komiže“
© Jurica Pavičić i Profil knjiga (2018) přeložil Zdeněk Kukul (2021)

Jednoho jarního dne roku 1982 se Tonko Stanojević Mire, ostrovan z Komiže, vypravil na skládku odpadu, aby se zbavil dožilého bojleru. Když se traktůrkem dohrkotal na smetiště ve stráni, které místní říkají Lendava, upoutala jeho pozornost neobyčejná, úhledná krabice, kterou někdo vyhodil asi nedlouho předtím. Truhlíce Tonkovi vydala svůj tajemný obsah: tři stovky fotografických negativů a na nich tři sta portrétů neznámých lidí.

Tonkovi přišlo líto, že by fotografie měly zmizet v nenávratnu, a tak je vzal s sebou domů. Během příštího čtvrtstoletí bude sbírka negativů přecházet z jedné ruky do druhé, mnoho lidí ji v rukách obrátí, přemístí, znovu někam založí, ale nikdo nebude mít to srdce ji vyhodit. Tak celých 24 let mění staré negativy své držitele a opatrovatele, až se v roce 2006 dostávají do rukou Dinka Božaniće, komižsko-splitského filmového režiséra, který se právě vrátil ze studií v Bologni. Dinko vytušil zajímavost materiálu a pustil se do pomalé a nudné práce: dva roky vytrvale skenoval a čistil prastaré, více či méně poškozené negativy. Zároveň se vydal hledat autora nalezených fotografií. Poté, co několik let sledoval špatnou stopu a snímky chybně připisoval někomu jinému, nakonec přece jen odhalil pravého fotografa. Byl jím Jerko Fabris (1914–1998), původem ze Splitu. Ve 30. letech v Komiži provozoval fotografický atelier, koncem 30. let si vzal Římanku a přestěhoval se do Říma, kde žil až do smrti. Když už Dinko objevil autora, potřeboval najít odpověď ještě na jednu, dosud nezodpovězenou otázku: Kdo jsou ti lidé na fotkách? Tím, kdo mohl odpovědět, byli – občané Komiže, současní obyvatelé malebného, typicky středomořského městečka na ostrově Vis.

V létě 2011 tedy Dinko Božanić uspořádal něco, co sám nazval „interaktivní expozicí“. V čítárně komižské veřejné knihovny vystavil první várku čtyřiceti vybraných fotografií nalezených na Lendavě. Vytiskl je na velký formát, pověsil na zeď, ke každé dal tužku a velký kus papíru, jemuž měli návštěvníci výstavy svěřit vše, co vědí nebo tuší o dávných, neznámých tvářích. Připomněl Komižany, aby kromě jména, příjmení a přezdívky popsali i další skutečnosti o portrétovaných, mimo jiné *lavur** (práci), *indiric** (adresu), *vicij** (hobby) nebo *facende** (vtípy a příběhy), které se s nimi pojí, střípky, které po nich zůstaly v paměti současníků. *) *místní nářeční výrazy (pod vlivem italštiny)*.

Výsledek „projektu“ *Zaboravljene face Komiže* (Zapomenuté tváře komižské) předčil všechna očekávání svého duchovního otce. Ze 40 tváří bylo identifikováno 38. Vyšlo najevo, že čtyři portrétovaní nositelé tváří jsou dosud naživu. Na poznámkové papíry se rozlila řeka vzpomínek, vtípků a lidských osudů.

Celá Božanićova kolekce byla toho podzimu vystavena ve dvou sálech výstavního prostoru Fotoklubu Split. Je zároveň průřezovou kronikou Jadranu 20. století. Prostřednictvím osobních mikropříběhů dokumentuje složité osudy celého společenství

ostrovanů: industrializaci, emigraci, okupaci, partyzány, spojenecké letce. Ostrov už mírový, ale jako jednu velkou vojenskou pevnost. Různé státy, různé režimy. A je také svébytným sociálním experimentem, který prověřil kolektivní paměť společenství komičských ostrovanů: Jak si pamatuje samo sebe?

Zapomenuté tváře komičské jsou však především pokladnicí neuvěřitelných příběhů, sbírkou úsměvných, dojemných i tragických osudů, které jako by vypadly z díla Márqueze, Sábata nebo Pirandella.

Skoro všechny tváře na snímcích tedy někdo poznal. Pro sociologa je zajímavé, že je poznávali častěji sousedé než příbuzní. Papíry jsou tedy plné poznámek typu: „to je Vinka, moje dobrá susedka“ nebo „to je naše susedka, pomáhala rodit mého otce a oba strýce“. Někteří příbuzní a potomci fotografovaných nebyli zrovna nadšeni z toho, co si o nich lidé zapamatovali. O jedné ženě napsali, že „měla ráda chlapy“, o jiné, že „pořád postávala na zápraží“. U další ženy si vzpomněli na přezdívku „Vrtna“ vycházející z toho, že při chůzi výrazně vrtěla hýžděmi. Autor výstavy jedva odolal nátlaku jednoho potomka, který naléhavě vyžadoval odstranění fotografie svého předka (a poznámek o něm).

Některé z osudů jsou plné středomořského černého humoru. Tak jeden z portretovaných umřel poté, co se přejedl horké viské pogače (nadívaných placek), o druhém je známo, že denně snědl padesát sardinek, o třetím, že vyrobil člun ze starých rakví. Na Frana Bjaževiče Ješkice se vzpomíná jako na milovníka makarónů a dodnes se ví, že neudělal krok bez hřebene v zadní kapse kalhot. Grga Pušić Herenda měl toho nejlepšího osla. O Šimovi Marinkovičovi se píše, že se v Oključné (osadě při severním pobřeží ostrova) půl noci snažil dojit kozla taháním za moudí.

Pár osudů je tragických: Petar Božanić Pepe, sedlák ze samoty Krivi, neposlechl za okupace své blízké, že zrovna není vhodný čas pro cestu do Komíže, aby tam prodal svatojánský chléb. Italové ho napřed vzali za rukojmího a pak zastřelili.

Některé osudy jsou těžce romantické. Jeden z návštěvníků výstavy podal podrobnou výpověď o příběhu ženy s přezdívkou Zambarlina, jenž sám o sobě by vydal na pořádný iberoamerický román. Otec Zambarliny jako rakouský námořní důstojník během lovu v Africe zachránil Františka Ferdinanda d'Este, který ho poté z vděku pozval na ples v rezidenci Miramare (u Terstu) a udělil mu privilegium úvodního tance se svojí manželkou Žofíí. Poté se František Ferdinand stal kmotrem důstojnickovy dcery. Ta – na fotce – měla však osud nešťastný: zamilovala se do kněze, měla s ním nemanželské dítě, které porodila daleko v Šibeniku, aby se její rodina doma vyhnula zostuzení. Synka nechala v sirotčinci. Až neuvěřitelně dobře informovaný občan pod fotku napsal, že „jí to syn nikdy neodpustil“. Fotografie z 30. let zrcadlí těžký osud Zambarliny (zemřela r. 1988) – je na ní smutná, ztrápená žena. Navzdory jejímu nešťastnému osudu najdeme v kolektivní paměti Komičanů přece jen něco k zasmání: Jak přijal otec Zambarliny zprávu o atentátu na Franze Ferdinanda v Sarajevu? Běžel domů za svojí ženou a lamentoval, že mu zabili kmotra. „Jakého kmotra“, ptá se žena, „Pera z Poja?“ „Kýho Pera, hrome, přece následníka trůnu.“

Ze čtyř dosud žijících na výstavě sami sebe poznali dva, tedy dvě – teď obyvatelky domova důchodců ve Visu. Keka Fiamengo (narozena 1927) na list pod fotku, na níž je jí tak deset, napsala sotva čitelným stařeckým rukopisem: „Já jsem živá.“ Její spolubydlící ji přesvědčovala, že na fotce je někdo jiný, paní Fiamengo ji však umlčela: „Moc dobře si pamatuju tuhle svoji halenku, nosila jsem ji strašně ráda – a podívej na tu pihu“.

V sociologickém smyslu výstava mapuje kolektivní osud ostrovní Dalmácie 20. století. Někteří, jež Fabris ve 30. letech fotografoval, záhy odešli do Kalifornie nebo Austrálie, mnozí nejen muži se pak za války dali k partyzánům, mnohé ženy a děti byly dočasně přesunuty do al-Šattu, tábora na egyptském Sinajském poloostrově, jež pro obyvatele Dalmácie zřídili Spojenci v roce 1944 poté, co se vzdali Italové a s německým příchodem na Jadran se dalo čekat zostření bojů včetně ohrožení civilního obyvatelstva. Zvíme-li, že počátkem 20. století bylo jen v Komiži sedm továren na zpracování ryb, pochopíme poznámku „*lavurali u fabriku*“ u mnohých fotek a význam, jaký měla industrializace pro dalmatskou identitu. Teď je tu doba poprůmyslová.

Kromě antropologické a sociologické vrstvy má výstava ještě jednu úroveň, kterou by bylo lze nazvat filozofickou. Někteří jsou portrétováni jako děti, jiní jako starci. Velká část fotografovaných zemřela v sedmdesátých a osmdesátých letech, pár z nich už v novém tisíciletí. Zpravidla se dožili vysokého věku. Prožili celých sedm, osm, i devět desetiletí. Pracovali, snažili se, bojovali, milovali, měli děti, sousedy, prožili dobré, zlé. Ještě mnoho desítek let po své smrti tito lidé nezmizeli ve tmě zapomnění. Ještě pořád na ně leckdo vzpomíná. Zvláštní je ale, jak a na co. U těch dávných lidí se nevzpomíná na pracovní úspěchy a dílo, které zanechali. Povolání a zaměstnání je často zapomenuto, stejně jako jejich rodičovství. Nevelebí se domy, které postavili, neobdivují se ambice, které měli – byť by je i naplnili. To, co zůstalo po mnoha desítkách let v paměti společenství, jsou nejčastěji absurdní příhody a hořko-směšné detaily. Fakt, že nosili hřeben, milovali biliár, měli dobrého osla, mohli se utlouct po sladkostech nebo slaných sardelích, udělali loď z rakví, anebo že takhle jednou po setmění šli podojit kozla.

V tomhle smyslu jsou Zapomenuté tváře komižské skvělým středomořským protijedem na jakékoliv velikášství, strojenou vážnost a okázalost. Podobně jako některé povídky Pirandellovy nám výstava vykresluje lidský život jako úsměvnou hru, kterou odvane vítr. Zapomenuté tváře komižské nám po katolicku připomínají, že prach jsme a v prach se nakonec obrátíme. A co pak po nás zůstane, je jen pár nevážných obrázků bez pompy.

